

İSLAMCI DERGİLERDE BİR KIBRISLI: HİZBER MUSTAFA HİKMET
(HİZBER HİKMETAĞALAR) KIBRIS'IN YAKIN DİNİ TARİHİNE BAKIŞ

*A Cypriot in Islamist Journals: Hizber Mustafa Hikmet (Hizber Hikmetağalar) An Overview
of the Recent Religious History of Cyprus*

MUSTAFA ŞENGİL

Dr. Öğrt. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Bilimleri
Ana Bilim Dalı, Kırşehir, Türkiye

Assist. Prof., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Islamic Sciences, Department of
Religious Sciences, Kırşehir, Türkiye

mustafa.sengil@ahievran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2904-1776

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 07.09.2023

Kabul Tarihi | Accepted: 14.11.2023

Yayın Tarihi | Published: 30.12.2023

Atıf | Cite as

Şengil, Mustafa. "İslamcı Dergilerde Bir Kıbrıslı: Hizber Mustafa Hikmet (Hizber Hikmetağalar) Kıbrıs'ın Yakın Dini Tarihine Bakış". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 216-234. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2023.9.2.04>

Şengil, Mustafa. "A Cypriot in Islamist Journals: Hizber Mustafa Hikmet (Hizber Hikmetağalar) An Overview of the Recent Religious History of Cyprus". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 9/2 (December 2023), 216-234. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2023.9.2.04>

İntihal | Plagiarism

Bu makalenin ön incelemesi alan editörü, içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.
The preliminary review of this article was reviewed by the field editor and the content review was reviewed by two external reviewers using the double-blind peer-review model. It was confirmed that it did not contain plagiarism by scanning for similarity.

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar, dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY- NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Bu makale, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Lisansının hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License.

İslamcı Dergilerde Bir Kıbrıslı: Hizber Mustafa Hikmet (Hizber Hikmetağalar) Kıbrıs'ın Yakın Dini Tarihine Bakış

Öz

Kıbrıs Adası tarihin farklı dönemlerinde farklı dinlere ev sahipliği yapmıştır. Geçtiğimiz yüzyılda ada, yoğun ve çatışmalı bir dönem geçirmiş, adada yaşayan dinler de bu çatışmalardan etkilenmiştir. 1878 yılında Kıbrıs'ın idaresi Osmanlı tarafından İngilizlere bırakılmış, İngilizler 1914 yılında adayı tek taraflı ilhak etmiştir. 1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşması ile resmen ilhakın tanınması, Kıbrıslı Rumlar ve Türkler için Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden süreçte az sürede çok olayın yaşanmasına sahne olmuştur. Bu bağlamda Rumlar, adanın Yunanistan'a bağlanması gerektiği tezini hem millî hem de dinî bir ülkü olarak benimserken Türkler, adanın gerçek sahibi Osmanlı'ya (dolaylı olarak Türkiye'ye) iade edilmesi, taksim (adanın iki kısma ayrılması) ya da federasyon tezlerini millî düşüncelerle benimsemişlerdir. Rumların ön plana çıkardığı dinî düşünceler ise Türklerde dönemin şartları içerisinde geri planda kalmıştır. Bu yıllar içerisinde daha önce din uğruna yapılan savaşlar millî mücadele, vatan müdafaası ve var olma mücadelesi formatına dönüşmüştür. Osmanlı döneminde sadece müslim-gayri müslim anlayışı varken İngiliz idaresi döneminde İngiliz ve Rumların baskıları neticesinde yeni bir kimlik arayışına giren Kıbrıslı Türkler, 1923'ten itibaren İslami kimlikten ziyade anavatan özlemi ve varoluş mücadelesi içerisinde Türkçü-Milliyetçi bir kimliğe bürünmüştür. Ancak Kıbrıslı Türklerin İslami kimlikleri arka planda da olsa hep var olagelmıştır. Kıbrıs'ın siyasi, sosyal, ekonomik tarihi her yönüyle incelenirken dinî tarihinin göz ardı edilmemesi büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada Kıbrıslı Türklerin ilgili dönemlerdeki durumuna kendisini mukaddesatçı Türk olarak tanımlayan Hizber Hikmetağalar'ın İslamcı Dergilerdeki yazıları özelinde bakılacaktır. Hikmetağalar yazılarında özellikle millî varoluş mücadelesi veren Kıbrıslı Türklerin çarpık laiklik anlayışlarına vurgu yapmıştır. Hikmetağalar İslamcı Dergilerdeki yazılarında Kıbrıs'ta varoluş mücadelesi veren Türklerin, Türklük davası kadar İslam davasına da sahip çıkmaları gerektiğini sık sık vurgulamıştır. Hikmetağalar'ın, Kıbrıs müftüsü Dâni Efendi, Kıbrıs'ta dinî durum, Türklük ve İslam çatışması, Hala Sultan ve Evkaf gibi özellikle Türkiye'yi haberdar etmeyi amaçladığı yazıları dikkat çekmektedir. Makalelerini gönderdiği dergilerin tipolojilerine bakıldığında, bunların mukaddesatçı, Müslümanların sıkıntılarını konu eden, dış politika ile ilgilenen aynı zamanda Türkçü-İslamcı özellikler sergileyen yayınlar olduğu görülmektedir. Türkiye'de yayımlanan ve dış politika ile ilgili olan İslamcı Dergilerde yazılar yazan Hizber Hikmetağalar'ın bu yazılarına kendisi hakkında bilgi veren hiçbir kaynak değinmemiştir. Hizber Hikmetağalar'ın yazdığı şiir kitapları, sivil toplum kuruluşlarında aldığı görevler, gazete ve dergilerde yayımlanan yazıları ile özellikle Lefkoşa ile ilgili kitapları bilinmekle birlikte İslamcı Dergilerdeki yazıları ve bu yazıların içerikleri ile ilgili hiçbir kaynaktan bilgi yoktur. Çalışma Hikmetağalar'ın İslamcı Dergilerdeki yazılarını ele alması ve bu yazıların içerikleri ile ilgili bilgiler vermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu yönüyle Kıbrıs'ın dinî tarihine ve özellikle İslam mücadelesi veren Kıbrıslıların bilinmesine katkı sağlayacaktır. Çalışmanın İslamcı Dergilerde bulunan Kıbrıslı yazarların tespit edilmesi, İslamcı Dergilerdeki dış politika bağlantılı Kıbrıs yazıları ile Dinler Tarihi çalışmalarının tespiti konusunda ufuk açıcı olması hedeflenmektedir. Çalışma Hizber Hikmetağalar'ın İslamcı Dergiler Projesi (İDP) kataloğunda ulaşılabilen yazıları ile sınırlıdır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Kıbrıs, İslam, İslamcı Dergiler, Hizber Hikmetağalar.

A Cypriot in Islamist Journals: Hizber Mustafa Hikmet (Hizber Hikmetağalar) An Overview of the Recent Religious History of Cyprus

Abstract

The island of Cyprus has been home to different religions in different periods of history. In the last century, the island has gone through an intense and conflicted period, and the religions living on the island have also been affected by these conflicts. In 1878, the administration of Cyprus was left to the British by the Ottoman Empire, and the British unilaterally annexed the island in 1914. In 1923, the official recognition of the annexation by the Lausanne Treaty set the stage for Greek Cypriots and Turkish Cypriots to experience many events in a short period of time in the process leading to the establishment of the Republic of Cyprus. In this context, while the Greeks adopted the thesis that the island should be annexed to Greece as both a national and religious ideal, the Turks adopted the theses of returning the island to the Ottoman Empire (indirectly to Turkey), partition (separation of the island into two parts) or federation with national considerations. Religious thoughts, which were emphasized by the Greeks, remained in the background for the Turks under the conditions of the period. During these years, the wars that were previously fought for the sake of religion turned into a national struggle, defense of the homeland and struggle for existence. While there was only a Muslim-non-

Muslim understanding during the Ottoman period, the Turkish Cypriots, who were in search of a new identity as a result of the pressures of the British and Greeks during the British rule, have adopted a Turkic-Nationalist identity in the longing for the homeland and the struggle for existence rather than an Islamic identity since 1923. However, the Islamic identity of Turkish Cypriots has always existed, albeit in the background. While analyzing the political, social and economic history of Cyprus in every aspect, it is of great importance not to ignore its religious history. In this study, the situation of Turkish Cypriots in the relevant periods will be analyzed through the writings of Hizber Hikmetağalar, who defines himself as a sacred Turkish, in Islamist journals. In his writings, Hikmetağalar especially emphasized the distorted understanding of secularism of Turkish Cypriots struggling for national existence. In his writings in Islamist Journals, Hikmetağalar frequently emphasized that the Turks struggling for existence in Cyprus should embrace the cause of Islam as much as the cause of Turkishness. Hikmetağalar's articles such as Dâna Efendi, the Mufti of Cyprus, the religious situation in Cyprus, the conflict between Turkishness and Islam, Hala Sultan and Evkaf are noteworthy. When we look at the typology of the magazines, he sent his articles to, it is seen that these were publications that were sacredist, focused on the problems of Muslims, were interested in foreign policy, and at the same time exhibited Turkish-Islamist characteristics. Hizber Hikmetağalar, who wrote articles in Islamist journals published in Turkey and concerned with foreign policy, was not mentioned in any of the sources providing information about him. Although Hizber Hikmetağalar's poetry books, his duties in non-governmental organizations, his articles published in newspapers and magazines and especially his books on Nicosia are known, there is no information in any source about his articles in Islamist Journals and the content of these articles. This study is important in that it deals with Hikmetağalar's writings in Islamist journals and provides information about the content of these articles. In this respect, it will contribute to the religious history of Cyprus and especially to the knowledge of Cypriots who struggled for Islam. It is aimed that the study will be an eye-opener for the identification of Cypriot writers in Islamist Journals, foreign policy-related Cyprus writings in Islamist Journals and the determination of History of Religions studies. The study is limited to the writings of Hizber Hikmetağalar that can be accessed in the catalogue of the Islamist Journals Project (IDP).

Keywords: History of Religions, Cyprus, Islam, Islamist Journals, Hizber Hikmetağalar.

Giriş

Osmanlı'nın son dönemi ile başlayan İslamcı yayıncılık erken Cumhuriyet dönemi ile birlikte devletin din ve laiklik politikaları etrafında şekillenmiştir. Bu yayınlar zaman zaman Takrir-i Sükûn kanunu ve başka sebeplerle kapanmış veya yayın hayatına ara vermiştir.

Necip Fazıl Kısakürek ile yakınlığı, Şeyh Nazım ile olan irtibatı ve Kıbrıs'ta İslami durumun niteleyicisi olarak dikkatimizi çeken Hizber Hikmetağalar ve İslamcı Dergilerdeki yazılarını konu alan çalışmamızda Hizber M. Hikmet ya da Hizber Hikmetağalar adı ile yayınlamış olduğu konular kronolojik olarak ele alınmıştır. 1960 yılına kadar yazdıkları ile 1977 sonrası yazdıkları arasındaki zamansal duraksama ile bu iki yıl arasında yazmaya ara vermesinin sebepleri, evkaf, Hala Sultan, müftülük gibi hassas konulardaki düşünceleri ile Türklük davası güderken İslam'ı kendi deyimi ile muğlak bir Atatürkçülük ve çarpık bir laiklik anlayışı ile dışlayanlara yapmış olduğu reddiyeler Hikmetağalar'ın Kıbrıslı yazarlar arasında dikkatimizi çekmesine sebep olmuştur.¹

Hikmetağalar, Kıbrıs hakkında İslamcı Dergilere yazılar yazarken bir taraftan da şiir kitapları telif etmiş, kendi yayınevini kurmuş, en önemlisi de farklı ideolojik görüşlerde de olsa birçok Kıbrıs aydını ile bir araya gelerek Kıbrıs Türk Sanatçı ve Yazarlar Birliği'nin kurulmasına öncülük etmiştir.

Çalışma Kıbrıs'ta doğup büyümüş bir Kıbrıslı Türkün, Türklüğün varoluş davası ile birlikte İslam'ın varoluş davasını da götüğünü, yakın tarihte Kıbrıs'taki mücadelenin sadece millî varlık mücadelesi olmayıp aynı zamanda dinî varlık mücadelesi de olduğunu Hizber Hikmetağalar'ın İslamcı dergilerdeki yazıları üzerinden göstermeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, Kıbrıs'ta Türklerin İslami hassasiyetlerini göstermesi yönüyle önem arz etmektedir.

¹ Doğan Duman Türkiye'deki İslamcı yayıncılığı Laiklik karşısında çok büyük bir tehdit olarak görmektedir. Doğan Duman, "Türkiye'de İslamcı Yayıncılık", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/4 (Haziran 1994), 77-94.

Hizber Hikmetağalar'ın İslamcı Dergilerdeki yazılarının sadece İslamcı Dergiler Projesi (İDP) sitesinde bulunması ve resim formatında olması sebebiyle bir ekleme ya da çıkarma yapmadan metinler olduğu gibi çalışmaya aktarılmıştır. Çalışma Hizber Hikmetağalar'ın sisteme yüklenen ve erişimine izin verilen yazılarıyla sınırlandırılmıştır. Hikmetağalar'ın yazılarını neşrettiği İslamcı Dergiler genellikle mukaddesatçı ve Türkçü-İslamcı tabir edilen çizgide konumlanmaktadır.

1. Hizber M. Hikmet (Hizber Hikmetağalar) Hakkında

Hizber Hikmetağalar 30 Ocak 1936 tarihinde Lefkoşa'da dünyaya gelmiştir. Lefkoşa'nın tanınmış esnaflarından Mustafa Hikmet Bey'in oğludur. İlkokuldan sonra İngiliz okuluna başlamış ancak tamamlamadan babasının yanında ticaret hayatına atılmıştır. Soyadı kanunu öncesi soyadı olarak babasının adını aldığından ismi bazı yerlerde Hizber Mustafa Hikmet olarak geçmektedir. Soyadı kanunu sonrası Hizber Hikmetağalar şeklinde soyadını değiştirmiştir.

1957 yılında *Er Meydanı* adında bir dergi çıkarmıştır. Daha sonra *Er Meydanı* adında bir yayınevi kurmuştur. 23 Nisan 1962 tarihinde gazeteci olan kardeşi Ayhan Hikmet'in bir suikasta kurban gitmesi neticesinde Hikmetağalar bir süre yazmaya ara vermiştir. Bu dönemde Hikmetağalar daha fazla dine yönelmiş ve Şeyh Nazım ile olan dostluğu da bu dönemde pekişmiştir. Yeniden yazmaya Kıbrıs Türk İslam Cemiyeti'nin yayın organı olan ve 16 Kasım 1970 tarihinde yayın hayatına başlayan *Nizam Gazetesi'nde* başlamıştır. 1973 yılında Raif Denктаş tarafından çıkarılmaya başlanan *Zaman Gazetesi'nde* dini konular ağırlıklı yazılar yazmıştır. Türk İslam Cemiyeti'nin 1987 yılında yeniden yayımlanmaya başlayan *Selam: Bütün Müslüman Kıbrıs Türküne* isimli aylık gazetenin sekizinci sayısına kadar yayın yönetmenliğini üstlenmiştir. 1990 yılında Kıbrıs'ın entelektüel insanların kurmuş olduğu *Kıbrıs Türk Sanatçı ve Yazarlar Derneği'nin*² kurucuları arasındadır. Bu dernekte Ahmet An, Harid Fedai, Haşmet Muzaffer Gürkan, Kutlu Adalı gibi yazarlar geçmiş kültürel değerleri araştırmak ve hümanist kültür birikimini gençlere aktarmak gibi gayelerle görev almıştır.³ Kıbrıs Gazetesi'nde *Semtler ve Anılar* başlığı ile Kıbrıs hakkında yazılar yazmıştır. Bu yazıları daha sonra kitap haline getirilmiştir. Hikmetağalar 4 Mart 1993 tarihinde vefat etmiştir.

Hikmetağalar'ın tam tarih aralığı belli olmayan yaklaşık iki yıllık bir İstanbul sürecinden bahsedilir. Bu süreçte üstadı olarak kabul ettiği Necip Fazıl Kısakürek'in yazı ve yayın faaliyetleri içerisinde yer almıştır. Necip Fazıl ile yakınlık ve dostlukları Necip Fazıl'ın vefatına kadar devam etmiştir.⁴ İslamcı Dergilerdeki yazılarının fikir öncülüğünün de üstadı tarafından yapılmış olduğu düşünülmektedir.

Hizber Hikmetağalar ile ilgili biyografilerin hiçbirinde İslamcı Dergilerdeki yazılarına atıf bulunmamaktadır. Genellikle ada içerisinde yazdığı şiirler, kitaplar ve gazete yazıları bilinmektedir. Bu bakımdan ilgili çalışma Hikmetağalar'ın bilinmeyen yazılarını ortaya çıkaracak ve biyografisine eklenmesine katkıda bulunacaktır.

2. İslamcı Dergilerdeki Yazıları

2.1. Sebilürreşad Dergisi

Sebilürreşad Dergisi Millî Mücadele döneminde seferberlik ortamında öne çıkan dergilerden bir tanesidir. "Yayın hayatına 28 Ağustos 1908'de İstanbul'da *Sırât-ı Müstakîm* adıyla başlamıştır. Mehmet Akif'in ismi ve fikir babalığıyla birlikte öne çıkan derginin başyazarlığı H. Eşref Edip tarafından yürütülmüştür ve kurucuları Ebu'ulula Zeynel Abinin ve H. Eşref Edip'tir. İslamcılık fikriyatının yayın organlarından biri olan derginin içerisinde Akif'in yayımlanmış olan şiirleri *Safahat'ı* teşkil etmektedir. Bu minvalde 1925'e kadar yayım hayatını sürdüren dergi *Takrir-i Sükûn Kanunu'yla* kapatılmıştır. Bu döneme kadar haftalık olarak 641 sayı neşredilmiştir. 183. sayıdan itibaren dergi *Sebilürreşad* ismiyle yayımlanmıştır. *Sırât-ı Müstakîm'in* yazar kadrosu *Sebilürreşad* döneminde de büyük oranda dergide yer almıştır. Bunlara düzenli olarak yazmaya

² Farklı fikirlerden Kıbrıslı yazar ve düşünürlerin bir araya gelmesi ve fikirlerini paylaşması bakımından bu dernek önem taşımaktadır. Ada'nın kültürel zenginliğinin bir işareti olarak ilgili dernek ayrı bir çalışmanın konusu olabilir. Ahmet An Kişisel Bloğu Can-Kıbrısım, "Hizber Hikmetağalar'ın Ardından" (Erişim 30 Temmuz 2023).

³ Can-Kıbrısım, "Hizber Hikmetağalar'ın Ardından".

⁴ North Cyprus (CYPNET), "Hizber Hikmetağalar (1936-1993)" (Erişim 07 Ağustos 2023).

başlayan Ömer Rıza (Doğrul), Said Halim Paşa, S. M. Tevfik, Bergamalı Ahmed Cevdet, Elmalılı Hamdi (Yazır), Eşref Edip, Hasan Hikmet, Ali Ekrem (Bolayır) gibi isimler de bulunmuştur. Çok partili dönemin getirdiği göreceli özgürlük ortamında Eşref Edip, Sebilürreşad'ı 1948-1966 yılları arasında 362 sayı daha neşretmiştir. Ahmet Hamdi Akseki, Cevat Rifat Atilhan, Ali Fuat Başgil, Ömer Nasuhi Bilmen, Yusuf Ziya Çağlı, Kâmil Miras, Ömer Rıza Doğrul, Hasan Basri Çantay, Tahir Harimi Balcıoğlu, Mehmet Raif Ogan, Kemal Kuşçu bu dönemin yazarları arasında bulunmaktadır. Dergide dini hayat ve dini eğitim konularıyla ilgili dikkate değer yazı ve yorumlara yer verilmiştir. 1948 itibarıyla yeniden neşriyata başlayan dergi, Latin alfabesiyle yayımlanmıştır. 1966 yılında yayım hayatına son vermiştir. 14 Ağustos 2016 tarihinde Fatih Bayhan'ın riyasetinde elli yıl sonra Ankara'da yayım hayatına yeniden başlamıştır.”⁵

Hizber Hikmetağalar'ın Sebilürreşad Dergisi'nde bir tane makalesi bulunmaktadır. Makalelerin tam metnine İDP'nin sitesindeki PDF formatı dışında ulaşma imkânı olmadığından literatüre katkısı olması amacıyla yazıya dökülmüştür. İlgili makalede Hikmetağalar, dönemin şartlarında seçim ile göreve gelen ilk müftü olma özelliğini taşıyan Müftü Dâna Efendi'yi tenkit eden bir yazı kaleme almıştır. İlgili yazı aynı zamanda Hikmetağalar'ın kronolojik olarak İslamcı Dergilerdeki tespit edilebilen ilk yazısıdır.

“Hak ve Hakikate Davet

Yanlış iş tutan Müftümüze hidayet temenni ederiz.

Büyük Millet Meclisinin yüksek hürriyetperver kararıyla anayurtta ve bütün İslam dünyası camilerinde, minarelerinde aslıyla, Kur'an lisaniyle okunmakta olan ezanı Muhammedîyi yeşil adamızın göklere yükselen minarelerinden kaldırtarak yanlış bir takım tercüme şeyler okumağa müezzinlerimizi mecbur tutan yeni müftümüz M. Dâna'nın bu yolsuz hareketi, lâikliğe ve vicdan hürriyetine tamamiyle aykırı olan bu keyfi emri hakkında kıymetli Sebilürreşadın yazısı bütün Kıbrıs'taki Müslüman Türkleri son derece sevindirmiştir. Muhterem mecmuamız elden ele dolaşmakta, topluluklarda alenen okunmakta ve alkışlanmaktadır.

Biz Türk kardeşleriniz burada türlü türlü mihnet ve cefalarla çarpışırken, güzel Türk yurdumuzun bu cennet misal yeşil parçasını gasp için bütün Rumluk âlemi, papazlarıyla, kiliseleriyle, çanlarıyla kıyametler koparıırken bizim müftümüzün Kıbrıs minarelerinden ezanı Muhammedîyi cebri bir emirle kaldırtması, bizleri dilhun etmiş, çok derin teessür ve infiillere düşürmüştür.

Müftü bunu niçin yaptı? Bu hususta ciddî hiçbir cevabı yoktur. Cami ile uzaktan yakından alâkası olmayan birtakım kimseler vardır ki müftü üzerinde siyasi tesir icra etmektedirler. Bunlar seçimde de roller oynamışlardır. Burası hayli zaman ana vatanın mukaddes ruhundan uzak kalmış olduğu için, bir takım yabancı ruhların ve ideolojilerin tesirleri altına düşen bedbahtlar türemiş, bunlar Müslüman Türk halkın hatayı içtimaiyesine ve şairi diniyesine karşı taarruzkâr bir vaziyet almışlardır. Bunlar siyasi kudret ve nüfuzu ellerinde bulundurdukları için asıl milletin gövdesini teşkil eden halk bunlara karşı mukaddesatını müdafaa hususunda âciz ve teşkilâtsiz kalıyor.

Müftümüz asıl bu âcizce müdafaa silâhlarından mahrum millî gövdeyi koruyacağı, onun ruhuna ve imanına uygun bir yol tutacağı yerde onu istihfaf eden (hafife alan), onun mukadderatını, onun asil ve kahraman ruhunu bozmak isteyen o mahut zümrenin tesirine kapılarak böyle yanlış bir yola sapması bütün Kıbrıs Müslüman Türk halkını kalbinden yaralamıştır.

İşte bu meselenin iç yüzü budur. Yani müftümüz, ruhları yabancı ruhlar ve ideolojilerle bozulan bir zümrenin tesiri altında kalmış, ana vatanın ruhuna, ana vatanın yüksek Meclisinin, ana vatandaki millî iradenin aksine olarak bu muazzam hatayı işlemiştir.

Mamañih müftümüzün şayanı tenkid (eleştirilmesi gereken) birçok zaafı da var. Şimdi onları burada teşrih etmek (detaylandırmak) istemiyoruz. Eğer bu hatasında ısrar ederse, Kıbrıs'taki bir avuç Müslüman Türk cemaati ana vatana, bütün İslâm dünyasına karşı cephe almış, İslâm arasında bozguncu bir fitne çıkarmış mevkiinde bırakmakta inat ederse biz de hakikati bütün cihanı İslam'a karşı teşhir edeceğiz.

⁵ İslamcı Dergiler Projesi (İDP), *Sebilürreşad* (Erişim 18 Kasım 2022).

Beş altı gün evvel Miraç gecesinde Ayasofya cami şerifinde verdiği vaazda tuhaf şeyler söylemesi Müslümanları hayret ve teessüre düşürmüştür. Beş vakit namaz güya uyku arasında farz olmuş, bu sebeple namazı terk etmekle insan günaha girmeyeceğini söylemiştir.

Biz müftü efendimizi ciddî olmağa, ana vatandaki millî ruhtan, İslamî hakikatlerden ayrılmamağa davet eder ve işlediği muazzam hatadan dolayı bütün Kıbrıs Müslüman Türkleri namına protesto eder, kendisi için hidayet temenni ederiz.

Kıbrıs-Lefkoşe Haksever Cephesi adına.”⁶

Hizber Hikmetağalar öncelikle yazısında Sebilürreşad Dergisi'nin Kıbrıs'ta takip edilmekte ve okunmakta olduğunu ifade ederek sözüne başlamıştır.⁷ Bunun sebebi Hikmetağalar'ın Kıbrıs Türklerinin Türkiye siyasetini, Türkiye'nin de Kıbrıs gündemini takip ettiğini ifade etme gayretidir.

Hikmetağalar'ın bu yazısı tarihinden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de ezanın Arapça aslına dönmesine rağmen Kıbrıs'ta müftü emri ile Türkçe okutulmaya devam edilmesine tenkit amacı taşımaktadır. Aynı zamanda bu durumu yazılar yoluyla Türkiye siyasetinin gündemine getirmek de amaçlardan bir tanesidir. Çünkü İslamcı Dergilerdeki yazılar incelendiğinde gündemi etkileyen yazılar yazıldığı görülmektedir.⁸

Müftü Mehmet Dâna Efendi 30 Aralık 1953 tarihinde Kıbrıs Müftüsü seçilmiştir. Dâna Efendi müftülük görevini 1971 yılında emekli oluncaya kadar devam ettirmiştir.⁹ Kıbrıs'ta seçilmiş olan ilk ve son müftü Dâna Efendi'dir. Daha sonraki müftü görevlendirmeleri ikili kararname ile atama yoluyla olmuştur. Dâna Efendi Kıbrıs'ta İngiliz İdaresi döneminde görev yapmış, İngiliz idaresi tarafından zaman zaman Türklerin dini ve siyasi lideri olarak toplantılara çağırılmıştır ve bu şekilde takdim edilmiştir.¹⁰ Ancak Dâna Efendi bunu kabul etmemiş kendisinin dini lider olduğunu, siyasi görüşmelerde Kıbrıs Türk toplumunun liderinin Dr. Fazıl Küçük olduğunu ifade etmiştir.¹¹

Dâna Efendi, Dr. Fazıl Küçük'ün telkinleriyle bazı icraatlarda bulunmuştur. Örneğin Mağusa Ayasofya Camii'nin adını Lala Mustafa Paşa; Lefkoşa Ayasofya Camii'nin adını ise Selimiye Camii'ne çevirmiştir. Bu isim değişikliğini Türkçeleştirme çalışmaları kapsamında yapmıştır.¹²

Dâna Efendi'nin, ezanın Türkçe okunmasında bir sakınca olmadığını beyan etmesi, namaz kılmanın günah olmadığını söylemesi gibi görüşlerinin, dönemin siyasi otoritesi ile ters düşmeme düşüncesine matuf olduğu düşünülmektedir. Hikmetağalar da ilgili yazısında bu konuyu “yabancı ruhların tesiri altında kalmış olması” şeklinde ifade etmektedir. İslami konularda halkın itirazlarına Dr. Küçük gazete yoluyla cevaplar vermektedir. Önemli toplantılara Dâna Efendi'nin “Kıbrıs Türk Cemaati Lideri” olarak davet edilmesi de Dr. Küçük'ü rahatsız etmiş, katılmasına gerek olmadığını gazete yazılarıyla ifade etmiştir. Dolayısıyla siyasi konjonktür ilgili dönemde İslam'ı değil Türklüğü ön plana çıkarmış, Hikmetağalar bu duruma itiraz ederek İslam ve Türklüğün barışık olduğunu bu yazısında olduğu gibi diğer yazılarında da ifade etmiştir. Hikmetağalar Kıbrıs Türk İslam Cemiyeti'nde aktif rol aldığı dönemlerde müftülükle ilgili olarak cemiyet tarafından Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş'a sunulan raporda¹³ Kıbrıs'ta müftülük makamının Dâna Efendi'den itibaren iyice itibarsızlaştığından, sadece müftülük makamı değil aynı zamanda kurumun da yıprandığından esfle bahsetmektedir. Dâna Efendi dönemindeki dinî durumdan bahsedilirken “Atatürkçülük ve Laiklik ilkelerinin yanlış tefsirleri neticesi dinî müesseselerin ve dinî yaşayış ve davranış

⁶ Hizber M. Hikmet, “Hak ve Hakikate Davet”, *Sebilürreşad* 7/170 (Nisan 1954), 317.

⁷ Sebilürreşad Dergisi'nde Kıbrıs ve Hıristiyanlık ile ilgili yazıların bir değerlendirmesi için bk. Bekir Zakir Çoban, “Sebilürreşad Dergisinde Hıristiyanlık ve Papalık”, *Tarih ve Gelecek Dergisi* 4/2 (Ağustos 2018), 8-26.

⁸ Bir örnek olarak ilgili çalışma incelenebilir: Bulut Gürpınar, “Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2017), 436-452.

⁹ Ahmet An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), 426-427.

¹⁰ İsmail Şahin, *Kıbrıs'ın Sosyal Tarihi (Tarihi Arka Planı ve 1945-1974 Arası Olayları)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 188.

¹¹ Buna rağmen ilerleyen süreçte Dr. Fazıl Küçük ile de tatsızlıklar yaşanmış, Dr. Fazıl Küçük Halkın Sesi Gazetesi'nde müftüye ağır ithamlarda bulunmuştur. Fazıl Küçük Dâna Efendi'yi sürekli siyasi liderliği karşısında bir tehdit olarak görmüştür. Hüseyin Mehmet Ateşin, *Kıbrıs'ta İslamî Kimlik Davası* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 272.

¹² Hüseyin Mehmet Ateşin, *Doktor Fâzıl Küçük ve Şeyh Nâzım Kıbrısî* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1997), 174-175.

¹³ Raporun tamamı için bk. Ateşin, *Kıbrıs'ta İslamî Kimlik Davası*, 480-492.

şekillerinin horlanmasına, ihmal edilmesine ve neticede zayıflatılıp cemiyetin üzerindeki etkisinin yok denecek kadar azalmasına kadar varmıştır” diyerek durumun vahametini ortaya koymuştur. Denктаş'a sunulan raporda milletçe girişilecek bir kalkınma seferberliğinde dinî duyguların harekete geçirilebilmesi için müftülük makamının misyonuna yeniden kavuşturulması gerektiğine değinilmiştir.¹⁴

Hikmetağalar yazısında dolaylı yoldan Dâna Efendi'nin bilinmeyen yönlerinden bahsedeceğini ima etmesi, ilgili dönem yazılarında sıkça görülen bir uygulamadır.

2.2. Serdengeçti

Serdengeçti Dergisi 1947-1952, 1956-1960 ve 1962 yıllarında yayım yapabilmiş bir İslamcı dergidir. *“Yayın hayatı yalnızca 33 sayı süren Serdengeçti dergisinin ilk sayısı 20 Nisan 1947 tarihinde okuyucusuyla buluşmuştur. Aylık olarak çıkması planlanan ve ikinci sayısı da bir ay sonra (Mayıs 1947) çıkan Serdengeçti dergisinin, üçüncü sayısı ancak 5 ay sonra okuyucuyla buluşabilmiştir. İşbu fasılalar sebebiyle Osman Yüksel (Serdengeçti), bu durumu “Nerede ne zaman çıkacağı belli olmaz, bir çıkar pir çıkar” sözleriyle ifade etmiştir. Fasılalara ilaveten derginin basım yeri de sürekli olarak değişmiştir. Maddi yetersizliklerin yanında derginin sık sık kapatılması ve Osman Yüksel'in cezaevine gönderilmesi bunun en büyük nedenidir. Dergide Serdengeçti logosunun altında büyük harflerle “Allah'a, millete, vatana koşanların dergisi” ve “Hakka tapar, halkı tutar” düsturlarına yer verilmiştir. Serdengeçti dergisinde çoğunlukla Osman Yüksel'in kendi, müstear isim kullanarak ve imzasız yazıları bulunmaktadır. Dönemin tanınmış isimleri Nurettin Topçu, Ali Fuat Başgil, Necip Fazıl Kısakürek, Peyami Safa ve Eşref Edip dergide yazıları yayımlanan isimler olarak öne çıkmaktadır. Osman Yüksel ile özdeşleşen Serdengeçti dergisi, din, mukaddesat ve milliyet düşmanlarına karşı itilaf sürdüren bir yayın politikası sürdürmüş ve “Serdengeçti” adı bu noktada ad olarak alınmıştır. Serdengeçti dergisi çıktığı 15 yıl boyunca 33 sayısında da iktidarla ilişkilerini milletin perspektifinden değerlendirerek düzenlemiştir. Tek parti (CHP) iktidarında otoriteye karşı milletin sesini yazılarında duyurma iddiasında olmuştur. DP döneminde Serdengeçti dergisinde hem iktidar partisi DP hem de muhalefetteki CHP'ye yönelik yazılar müsaveten kaleme alınmıştır. CHP'ye yönelik eleştirilere katıyen devam edilmekle birlikte iktidardaki Demokrat Parti'ye dair ise sergilenen tutum “Bizim muhalefetimiz parti muhalefeti değil, millet muhalefettir” düsturuyla ifade edilmiştir.”¹⁵*

Hikmetağalar'ın Serdengeçti dergisindeki tek yazısı olan 1957 tarihli yazı, henüz Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmadığı ancak Rumların tedhiş hareketlerine başladığı yıllara denk gelmektedir. Türk Milliyetçiliği üzerinden varlık mücadelesi verilirken İslam'ın önemszenmemesi, sol fikirlerin toplumda rağbet görmeye başlaması üzerine kaleme alınan aşağıdaki yazı, Hikmetağalar'ın yazmaya ara vermeden önceki yazılarındanır.

“Kıbrıs Hakkında

Cemaatimiz arasında, her gün şahit olduğumuz bazı hareketlerdeki yanlışlıkları, tuttuğumuz kötü yolları ve bunların en başında gelen din mevzuundaki eksikliğimizi görmem ve bu vaziyet karşısında hüznü duymamam, müteessir olmamam, bu cemaatin bir ferdi olmam hasebiyle, elden gelmiyor.

Hakikati, gerçeği görebilen bir kimse, mümkün değil ki cemaatimizin kötü hareketleri karşısında müteessir ve mahzun olmasın ve onun derdine deva bulmağa çalışmasın.

Her cemiyette, birçok yanlışlıklar, ahlâksızlıklar vuku bulur. Fakat ben o kanaattayım ki, hiçbir millet kötüye ve bâtıla, bizim olduğumuz kadar, bağlı değildir.

Bilhassa, büyük huzursuzluklar ve bizi tehdit eden tehlikelerle karşı karşıya bulunduğumuz bu günlerde, hatalarımızı düzeltmeğe çalışmamak bizim için en büyük bir felakettir. Çünkü hadiseler bize ispat etmiş ve tasdik ettirmiştir ki, bugün bütün dünya Türklüğünü imha etmedikçe gece gündüz canla başla uğraşan birçok düşmanlar mevcuttur. Komünistlik gibi, Farmasonluk gibi, Allahsız gibi... vs.

¹⁴ Ateşin, Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Dâvası, 484.

¹⁵ İslamcı Dergiler Projesi (İDP), Serdengeçti (Erişim 25 Aralık 2022).

İşte bu düşmanlar diğer Türk azınlıkları olan yerlerde, memleketlerde, yaptıkları gibi, bu ecdat yadigarı adada, bize de tırpan atmak, huzurumuzu kaçırmak, bizi hicrete mecbur etmek¹⁶ ve en nihayet de Kıbrıs'ta asırlarca şan ve şerefle yaşayan ve hüküm süren ve şimdi de yarı mahkûm mevkiinde olan Türk Müslüman varlığını yok etmek, ortadan kaldırmak emelini güdüyorlar.

Ne yazık ki, yıllarca (Sadık Teb'a) siyasetini güden bizler, aleyhimize dönen dolaplara aldanmış ve bu dolaplar sayesinde yine kendi ellerimizle millî ve dinî akidelerimizi bozmuş, kaybetmiş içi boş fakat dışı yaldızlı sözlerle kendi kendimizi avutarak inkılâplarımızla övünmüştük. Yaptığımız inkılâplar da birer zararlı taklitten ibaret olmuş ve bizi gülünç bir mevkie düşürmekten öteye geçememiştir. En büyük mefahir kaynağımız olan, dillere destan ahlâkımızı da bu suretle elden çıkarmıştık.

Hepinizin de vakıf olduğu bu acıklı bahsi burada keselim. Ama, okuyalım, düşünelim, ibret alalım ve her kötünden vazgeçerek iyiye yönelmeğe bakalım. Elden giden mukaddesatımızı, imanımızı, ahlâkımızı tekrar elde etmeğe çalışalım. Dinimize sımsıkı sarılalım. Allah'ın ipine tutunalım. Belki ancak bu sayede kurtuluruz. Yoksa; kıskançlık, dedikodu, taklit... Bizim ancak mahvımıza birer vesile olur. Sakıyalım... Sakıyalım...

Hizber M. HİKMET

Lefkoşa-Kıbrıs¹⁷

1957 tarihli yazıda Hikmetağalar, önceki yazıda olduğu gibi din konusuna dikkat çekmiş, millî duygular beslenirken dinî duyguların toplumda zayıf kalmasını eleştirmiştir. 1955-1959 yılları arasında EOKA Terör örgütü kurulmuş buna mukabil Türkler kendilerini korumak amacıyla 1957 yılında TMT'yi kurmuştur.¹⁸ Bir Türkçü-İslamcı olarak tanımlayabileceğimiz Hikmetağalar'ın buradaki şikâyeti TMT kurulurken cemaat arasında bazı sorunların vuku bulması olabilecekken cemiyet diye kastettiği dinî kuruluşların veya Müslüman ahalinin vurdumduymazlığı da olabilir.

İlgili dönemde Kıbrıs'ta Evkaf ile ilgili ciddi sorunlar gündemdedir. 1956 yılında çıkarılan bir yasa ile Türk yönetimine bırakılan Evkaf halkın ihtiyaçlarına cevap veremeyecek durumdadır. Camilerin tadilatı ve din görevlisi istihdamı gibi konularda Evkaf yeteriz kalınca 1 Ocak 1957'den itibaren Din vergisi ihdas edilmesi kararı alınmıştır. Dâna Efendi bu verginin verilmesini teşvik için gazetelere demeçler vermiştir.¹⁹

Hicrete mecbur kalma konusunda ise 1915'te İngilizlerin Kıbrıs'ı tek taraflı ilhakından 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti kuruluncaya kadar olan süreçte alınan bazı kararların uygulamasına gönderme yapmaktadır. Öyle ki ilgili dönemde Kıbrıslı Türkler İngiliz vatandaşlığını seçmek ile adayı terk etmek arasında bir tercihe mecbur bırakılmıştır.²⁰ Bu zor durumun üzerine dinî konuların ihmal edilmesi ve maddi zorluklar hicrete mecbur kalma durumunu ifade etmektedir.

Metinde geçen "Sadık Teb'a" ifadesi Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Adası'nın idaresini İngilizlere devrettiği 1878 yılından 1960 yılına kadar geçen süreçte Türklerin Osmanlı'nın telkiniyle İngilizlere karşı hiçbir şekilde baş kaldırmamalarını ifade etmektedir.²¹ İngiliz arşivlerinde de Türklerin sadık tebaa oldukları raporlanmıştır.²² Hikmetağalar İngiliz idaresine Rumlar gibi başkaldırılmamasına rağmen Türklerin dezavantajlı duruma düşmesini eleştirmektedir. Yapılan inkılapların çarpık Laiklik anlayışı sebebiyle zararlı taklit durumuna gelmesi de eleştirdiği konulardandır. Kısa olmasına rağmen ilgili yazı ilgili yılların sıkıntılarını özetlemektedir.

2.3. Hilal Dergisi

Hilal dergisi 1958 yılında yayın hayatına başlamıştır. Dergi "Dinî İlmî Siyasî Aylık Mecmua" alt başlığı ile yayımlanmıştır. 1993 yılına kadar dergi aralıklarla birlikte 367 sayı neşretmiştir. "Dergi kendi

¹⁶ Burada İngiltere'ye göç sürecinden bahsetmektedir. Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs: Statü ve Anayasa Meseleleri* (İstanbul: Ekin Basımevi, 1960), 28-29; Bekir Bozkurt, *İngiltere'nin Kıbrıs Adasını İlhak Süreci* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 89.

¹⁷ Hizber M. Hikmet, "Kıbrıs Hakkında", *Serdengeçti* 10/25 (Eylül 1957), 2.

¹⁸ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Dilek Yiğit Yüksel, "Kıbrıs'ta Yaşayanlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 34/98 (27 Kasım 2018), 311-376.

¹⁹ Mustafa Haşim Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi: (1571-1974)* (Lefkoşa: Kıbrıs Vakıflar İdaresi, 1986), 1071-1117; Talip Atalay, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi* (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2003), 99-101.

²⁰ Fadil Niyazi Korkut, *Hatıralar* (Mağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2000), 64.

²¹ Şükrü S Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika* (Ankara: Kaynak Yayınları, 1984), 160-161.

²² National Archive NA, *Colonial Office [CO]*, 883/4/5.

yazarlarına göre, 1960'lı yıllar itibarıyla Türkiye'nin varmış olduğu durumda, yüzyılların mirası haline gelen statik düşünce yapısı, tarihi birikimin sorgulanmamış kabulü, vahyî doğrular yerine şahsi ve ferdî fikirlerin öne çıkartılması, mukaddesatçı, mistik ve gelenekçi kimliğin baskınlığı söz konusudur. Dergi özellikle bu tür kimliklerden sıyrılma gayreti noktasında din ile ilmin bütünlüğü, Müslümanların fenni ilim safhasında geri kalmaları ve benzeri konular işlenmiştir. 1960'lardan itibaren milliyetçi-mukaddesatçı kimliğin ağır bastığı anti-komünizm vasfı yazılarda kendisini göstermeye başlamıştır. Dergi, İslam coğrafyası ve dış dünya²³ ile irtibat konusunda adımlar atmış, bilhassa Muhammed İkbâl, Mevdûdî, Seyyid Kutup, Hasan el-Bennâ gibi isimlerin "İslam Büyükleri ve "Portre" köşelerinde tanıtmıştır. 1970'lere kadar tevhidî anlayış dahilindeki neşriyat dergide ağır basmış ve yoğun tercüme faaliyetleri yapılmıştır."²⁴

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bir yıl önce Hikmetağalar'ın Kıbrıs Hakkında başlığı ile kaleme aldığı yazı Kıbrıs meselesini konu etmektedir.

"Kıbrıs Hakkında

Kıbrıs meselesi... Bugün, yalnız Türkiye'yi, yalnız İslâm alemini değil, bütün dünya efkarını yakından alâkadâr eden bir meseledir. Kıbrıs hakkında varılan en son anlaşma ve kabul edilen yeni idare şeklinin henüz kimin yararına olacağı pek belli olmamakla beraber; Anayasa hazırlığında adadaki Türk ve Rumlar arasında her gün çıkan yeni bir ihtilaf bu anlaşmanın pek de müsbet neticeler vereceğini göstermemektedir. Yalnız bu anda bizim temennimiz bu anlaşmayı hayırlı bir şekle sokarak kullanmak ve bundan kendi cemaatımız hesabına istifadeler elde etmeye çalışmaktır.

Cemaatımızın din ve mukaddesat mevzuunda çok zayıf oluşu hiç de hayra alâmet değildir. Bir Kıbrıslı olmama rağmen, oradaki Türkler hakkında bir "Mukaddesatçı Türk" kalemiyle yazacaklarım ne yazık ki çok üzücü şeylerdir.

Bugün bir İslâm âlemi, bugüne kadar başlarına gelenleri, çektikleri acı ve sıkıntıları ve yaşadıkları esaret hayatını göz önünde bulundurarak, bunların bir daha tekerrür etmemesi için din ve mukaddesatlarına dört elle sarılmışken, Kıbrıs'ta bulunan bir avuç İslâm Türk topluluğu, "Biz İslâm değil Türk'üz" diye bar bar bağırıp, üzerlerinden bütün İslâmî mükellefiyetlerini atmağa ve sadece böyle anılıp böyle yaşamağa özenmektedirler.

Cemiyetleri aslî şekli ile ayakta tutan tek amil din ve mukaddesat olduğuna göre, sadece "Türk'üz" demekle hakikaten Türk olarak yaşayacaklarını ümit eden bu topluluk, daha dün denecek bir mazide dinlerini unuttukları için tanassur eden ve babaları Ahmet, Mehmet, Hasan, olduğu halde bugün kendileri Yorgi, Kosti, Nikola diye çağrılan Türk köylülerini de düşünüp ne yazık ki bundan bir ibaret almamaktadırlar.

Modası geçmiş meseleleri yeniden ortaya atmakla İslâm alemindeki birliğe karşı cephe aldıklarının farkında olmuyorlar. Şöyle ki: Bugün Ezanî-Muhammedî her yerde aslı şeklinde okunurken, son birkaç ay önce yeni alınan bir kararla, Kıbrıs'ta Türkçe okutulmağa başlanmıştır. Devrimcilik ve lâiklik bunu mu icap ettirir?

Kıbrıs'ta geniş bir kıyafet serbestisi varken, çarşafli kadınların (ki bunlar da ancak kırkını geçmiş kimselerdir) sokak ortalarında çarşaflarını yırtmağa başladılar. Şimdi, herkes sokakta çıplak kalırım diye ya çarşafı atıp sokağa öyle çıkıyorlar, yahutta çarşafsız dolaşmamak için evlerinde oturuyorlar. Seksenlik bir ninenin üzerinden çarşafını yırtmağa çalışan bir mukaddesat düşmanına ninenin söylediği sözler: "Evladım, benim fakri zaruretimi, yırtığımı örten bu çarşaftır. Çarşafımı yırtacağınıza daha beni giydirmeye çalışacaksınız. Siz Allah'tan korkmuyor musunuz? Günah, çok günah" Önümüzde büyük davalar ve daima mücadele edip ondan sakınacağımız bir düşman varken, devrimcilik adı altında böyle bayağı hareketlerde bulunup birbirimizle uğraşmak, bizi ne kalkındırır ne de istikbalimizi garanti altına alır.

Bu satırları yazıp ayıplarımızı ortaya dökmek istemezdim ama; Kıbrıs'taki Türk cemaatı sosyal durumunu, din ve mukaddesata olan bağlılık şuurunu daha iyi öğrenebilmeleri için bunları yazmak gerekti.

²³ Sadece Kıbrıs'la ilgili 44 makale tespit edilmiştir. Kıbrıs ve diğer dış dünya ülkeleri dağılımları için bk. Gürpınar, "Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı", 446-447.

²⁴ İslamcı Dergiler Projesi (İDP), *Hilâl* (Erişim 10 Ocak 2023).

Kıbrıs Türkleri imanlı, gerçek mücahit ve mukaddesatçı bir liderin (ki böyle kişiler mevcuttur) etrafında toplanıp, tam bir din ve ahlâk şuuru ile her işlerini yoluna koyup yürütecek olurlarsa hemen örnek bir topluluk olarak huzur içinde yaşayacaklardır. Fakat şimdiki tutumlarında devam ederlerse, değil yeni kurulacak olan Cumhuriyet idaresinde, Kıbrıs'ın Türkiye'ye ilhakı halinde bile (tabii şimdiki duruma göre) hiçbir zaman fitne, fesat ve huzursuzluktan azade olarak rahat yaşayamayacaklardır.

Bu kısa mukaddimeden sonra, gelecek yazılarımda esaslı inceleme ve mukayeseler yaparak, Kıbrıs Türklerinin durumlarını ilmî bir şekilde gözden geçireceğiz.

"Kıbrıslı" Hizber M. Hikmet"²⁵

Hilal Dergisi 1. Sayısından bir Resim

Yazının birinci paragrafında bahsi geçen anlaşma 1960 yılında Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantörlüğünde kurulacak olan Kıbrıs Cumhuriyeti için 11 Şubat 1959'da imzalanan Londra ve Zürih anlaşmalarıdır.²⁶ Bu anlaşma ile Kıbrıs'ta İngiliz idaresi resmen son bulacak Rum ve Türklerin ortak olduğu bir Cumhuriyet kurulacaktır.²⁷ Hikmetağalar "bu anlaşma pek de müspet neticeler vereceğe benzemiyor" demekle haklı çıkmış, Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan üç yıl sonra on bir yıl sürecek olan 1963-1974 olayları başlamıştır. Kıbrıs'ta yaşananlara yazar yine İslam aleminin meselesi olarak dikkat çekerek İslamcı kimliğini ortaya koymuştur. Nitekim ikinci paragrafta kendisini mukaddesatçı Türk olarak tanımlamıştır.

Yazıda Hikmetağalar Kıbrıs'ta Türkçülük fikrinin gelişirken İslam düşüncesinin göz ardı edilmesini dikkati nazara almıştır. 1914 yılında İngilizlerin Kıbrıs Adası'nı tek taraflı ilhakı sonrasında Kıbrıs Türklerini Kıbrıs İslamları olarak tanımlaması ada Türkleri arasında bir tepkiye neden olmuştur. Kıbrıs'ta Türklük vurgusunun arka planında Rumların taşkınlıkları ile İngilizlerin baskısı kadar 1912'den itibaren Balkan Savaşları ile ilişkili olarak Osmanlılık fikrinin yerini Türkçülük fikrine bırakması yatmaktadır. Kıbrıs Türkleri de bu düşünceyi kabul etmiştir. Dolaylı olarak Kıbrıs'ta Dr. Küçük öncülüğünde İngilizlere bir tepki olarak Kıbrıs İslamları tanımlaması terk edilerek Kıbrıs Türkleri tanımlaması yayılmıştır.²⁸ Buna

²⁵ Hizber M. Hikmet, "Kıbrıs Hakkında", *Hilâl* 1/10 (Ekim 1959), 19.

²⁶ Halil Fikret Alasya, "Kıbrıs (İngiliz İşgali ve İdaresi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/380-381.

²⁷ 1959 yılındaki diplomatik trafik ve detaylı bilgi için bk. Kaan Cem Geniş, "Londra-Zürich Anlaşmalarına Giden Süreç (1959)", *Belgi Dergisi* 21 (Ocak 2021), 233-252.

²⁸ İngilizlerin İslam'a ve Türklüğe karşı sistematik çalışmaları için bk. Emin Onuş, "Kültür ve Edebiyat Zemininde Kıbrıs'a İslâmî Bir Bakış", *Journal of Turkish Studies* 9/6 (2014), 807-826.

mukabil içerisinde İslam geçen tüm kurum ve kavramlara bir tepki oluşmuştur.²⁹ Türklüğün Kıbrıs'ta devam etmesinin aynı zamanda İslam'ın da varlığına bağlı olduğunu Hikmetağalar bu yazısı ile beraber diğer yazılarında da ifade etmiştir.

Kıbrıs'ta tanassur (Hıristiyanlaşma) vakalarının 1878 sonrası dönemde daha yoğun olduğu kaynaklarda geçmektedir. Bazı köyler tamamen Hıristiyanlaşmış,³⁰ ada Müslümanlarına din hizmeti verilemediği için hastalıklarında papazdan yardım isteme, Rumların kutsallarına kutsiyet atfetme gibi bilgisizlikten kaynaklanan durumlar da ortaya çıkmıştır. Evkafın ilgisizliği sebebiyle camilerin tamir edilememesi, görevlisinin bulunmaması gibi sebeplerle merkeze uzak köylerin tamamen Hıristiyanlaştığı, dolaylı olarak da Rumlaştığı kayıtlara geçmiştir.³¹ Ancak ne kadar Müslümanın bu dönemde Hıristiyanlaştığı tespit edilebilmiş değildir.³² Daha önce ezan konusunda müstakil bir yazı kaleme alan Hikmetağalar bu yazısında da ezan konusuna değinmiştir. Çarşaf konusunda ise Türkiye'deki gelişmelere paralel olarak Kıbrıs'ta kadınların çarşafı çıkarmaları gerektiği, Türkiye'nin bundan çoktan vazgeçtiği gazete, dergi ve medya aracılığıyla telkin edilmiştir.³³ Özellikle gazetelerde tesettür konusunda ciddi kara propaganda yapılmıştır. Tesettürün bir Yahudi adeti olduğu, medeni olmadığı sık sık vurgulanmıştır.³⁴ Kaynaklarda kılık kıyafet inkılabının Kıbrıs'ta en hızlı yayılan inkılaplardan olduğu övünülerek anlatılmaktadır ancak bu durumun arka planında Hikmetağalar'ın bahsetmiş olduğu hadiseler yatmaktadır. Bu acı tabloyu Hikmetağalar devrimcilik adı altında yapılan yanlışlar olarak ifade etmiştir.

Dönemle ilgili olarak federasyon devletinin kurulması, taksim(bölünme) veya Türkiye'ye ilhak konuları³⁵ gündemde olduğundan Hikmetağalar bu konuya da değinmiş, mütedeyyin lider ifadesi ile de Dr. Küçük'ün din karşıtlığına gönderme yapmıştır.

Hikmetağalar Hilâl Dergisi'nin 10. Sayısında yayımladığı birinci yazısında verdiği söze istinaden bir sonraki sayıda kısa bir yazı kaleme almıştır.

"Kıbrıslı Bir Türk'ün Dileği

Kıbrıs'ın Kambilli köyünün minaresinden köyü ve diğer manzaraları seyrederken, bir şeyler düşünüyorum: Karşımda yükselen sıradağlar; yüzlerini Anadolu'ya çevirmiş Beşparmak Dağları, ayaklarımın altında viran evlerin kırık kiremitli damları, yeşil, yemyeşil ovalar... Havada hafif, serin ve tatlı bir esinti. Uzaktan uzağa kuzu melemeleri ve çingirak sesleri. İçimde garip duygular ve uzun zamandır hasretini çektiğimize hâlâ kavuşamamanın büyük hüznü var. Allah'a yalvarıyorum: Artık yeter eyle, lütfet Yarabbi!..

İkinci namazı vakti. Tatlı esinti devam etmekte ve ben yüzümü dağlara dönmüş bir şeyler düşünmekteyim. Hep hayal ediyorum: Birgün gelecek ki, dünyadan zulüm kalkacak, korkular silinecek, nizam ve asayiş olacak, velhâsıl adaletle hükmolunacak...

Dağların arkasından, uzaklardan, çok uzaklardan ilahi bir sesin geleceğini zannediyorum. Kulaklarım bu sesi duymak için bütün dikkatini bir an meçhule vermiş. Fakat işitemiyorum. Kuş civıltılarını ve şimdi okunmağa başlayan ezanı duyabiliyorum ancak: Allahuekber, Allahuekber... Ve biraz ötelere kuzu melemeleri ve çingirak sesleri Gözlerim yaşıyor. Bir an bu manevi zevki tattıktan sonra, dileklerimizi lütfetmesi için namazı kılmak ve Allah'a beraber yalvarmak üzere camiye iniyorum.

Tekrar hep birden, cemaatle, ellerimizi açıyor ve yalvarıyoruz:

*-Kıbrıs Türklerini koru, selâmete çıkar Yarabbi! Lütfet Yarabbi, lütfet!.."*³⁶

²⁹ Ahmet Üngüder, "Kıbrıs'ta Türkçülük Düşüncesinde Hakikat Gazetesi Başyazarı Mehmet Fikri'nin Yeri", *Journal of Turkish Studies* 12/22 (Ocak 2017), 771-772.

³⁰ İsmet Konur, *Kıbrıs Türkleri 1938* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1938), 30-31.

³¹ Necati Özkan, "Ey Mâceraperestler Artık Sahneyi Siyasetten Çekiliniz", *İstiklâl Gazetesi* (13 Kasım 1949), 1.

³² Şahin, *Kıbrıs'ın Sosyal Tarihi*, 172.

³³ Sibel Akgün, "Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kıbrıs'a ve Kıbrıs Türk Kadınlarına Yansımaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 22/64-65-66 (2006), 426-427.

³⁴ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Türk Basınında İz Bırakanlar* (Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988), 43.

³⁵ Detaylı bilgi için bk. Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III, 1951-1959: Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik* (Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 1998).

³⁶ Hizber M. Hikmet, "Kıbrıslı Bir Türk'ün Dileği", *Hilâl* 1/11 (Aralık 1959), 20.

1959 yılı aralık ayında yayımlanmış olan bu yazısında Hikmetağalar yine ezan konusuna değinmiştir. Kıbrıs'ta sadece Mağusa'da bulunan Lala Mustafa Paşa Camii'nde, Baf'ın ve Girne'nin bazı yerlerinde ezan 1966 yılına kadar Türkçe okunmuştur. Diğer camilerde ise Dâna Efendi müftü seçildikten sonra, 1954 yılından itibaren ezan Arapça olarak okunmuştur. Türkiye'de 1941 yılında yasalaştırılan Arapça ezan okuma yasağı 1950'de kaldırılmıştır. Türkiye'de ezan Arapça aslına uygun olarak okunmaya başladıktan sonraki dönemde de Kıbrıs'ta ezan konusunda polemikler olmuştur.³⁷ Şeyh Nazım (Nazım Kıbrısî) 1950'de yasak kaldırılmadan hemen önce ezanı Arapça okuduğu için cezalandırılmıştır.³⁸ Kıbrıs'ta ezan Arapça aslına uygun olarak okunmaya başladıktan sonra da Kıbrıs basınında ezan konusunda tartışmalar devam etmiştir. Arapça ezan okunmasını isteyenler birkaç yobaz şeklinde tasvir edilmiştir. Halkın Sesi gazetesinin sahibi ve başyazarı Dr. Fazıl Küçük, uzun yıllar gazetesinde Türkçe ezan konusunda ısrarlı yazılar kaleme almıştır.³⁹ Burada Hikmetağalar'ın Şeyh Nazım'a intisabı ve Şeyh Nazım'ın ezan konusundaki gayretleri göz ardı edilmemelidir.⁴⁰

Hikmetağalar'ın Hilal Dergisi'ndeki bir sonraki yazısı ile bu yazısı arasında kronolojik olarak Büyük Doğu dergisine ait *Okuma ve Dava* adlı yazısı bulunmaktadır ancak telif hakkı sebebiyle bu yazıya ulaşılammıştır. Ayrıca Hilâl Dergisi'ndeki son yazısı ile aşağıdaki yazısı arasında zamansal olarak uzun bir boşluk vardır. Bunun sebeplerine yukarıda değinilmişti.

"Hala Sultan

Ey Koca Sultan, Hala Sultan, Hala Sultan... Mazide olduğu gibi, bu mübarek cuma gününde yine dergahında boyun kırmak, kıyama durmak, secdeye varmak arzuları geçiyor içimden. Fakat heyhat heyhat! İslâm'ın bize bu en kutsal yadigarlarından biri olan mübarek merkezini ziyaret etmek, camiinde namaz kılmak, Rabbe yalvarmak ne mümkün şimdi? Bugün senin o mübarek, mukaddes ziyaretgahında olanlar, halılarına basarken incitecekmiş gibi çekinerek vecd ile dolaşan ve o anda kendilerini tüyden hafif hisseden saf saf müminler değildir. Şimdi orayı, olanca kin ve nefret hisleriyle dolup, kurşundan daha ağırlaşarak basıp çiğnedikleri yere gömülen düşmanın mülevves (iğrenç, kirli, pis) ayakları kirletmektedir. Bunun vebali kendi boyunlarına... Biz seni unutmadık, seni ihmal etmedik, Ruhaniyetin elbet makamını da bütün Kıbrıs'ımızı da kurtaracaktır. Budur Türklüğün şanı, budur İslam'ın şanı Ey Sultan, Hala Sultan...

Altı yaşımıdayken hatırlıyorum seni ilk ziyaretimi. Ve bu yaşa gelinceye kadar nice bayramlar, nice kandil günleri, nice ramazanlar hep ziyaretine geldim. Cemaat olarak hepimizin, her zaman, ziyaretine ihtiyaç duyduğu bir mabeddir orası, tuzlu göl civarında. Gam ve keder içinde olanlar, ziyaretten sonra oradan muhakkak büyük bir refahlıkla ayrılırlardı. Dertliler, düşünceliler orada muhakkak kendilerine bir teselli bulurlardı.

Eskiden, geceleyen ziyaretçiler orada misafir odalarında barındırılır, kendilerine sabah ve akşam yemekleri çıkarılırdı. Sonraları sadece yatak verildi. Ben, her ziyaretçiye, bir köşede devamlı yanmakta olan ocakta çay veya kahve (ama ille de kahve) pişirilip ikram edilen günlere yetiştim. Türbeyi, merhum son şeyh efendi erkek, refikası hanım da kadın misafirleri usulü dairesinde ziyaret ettirirlerdi. Ziyaretçiler namaz ve dualardan sonra, o güzelim bahçede ağaçlar altına, havuz kenarına veya göl civarına örtülerini sererek sofralarını kurarlar, İslami edep içinde yemeklerini yerlerdi.

Bilmem hangi tarihte, sanki tekkenin vakıflarının o binlerce liralık iradı azalmış ve masrafları çoğalmış gibi; daha fazla gelir temin etmek mi, yoksa "modern anlayışla turist celbetmek?" mi ne maksadıyla oraya, binlerce lira sarfederek o tarihi ve mukaddes ne manevi havasına ne de mimarî tarzına uygun bir "asri gazino" inşa edildi. Bu bina, güzel bir çehreye takılan iğreti ve çirkin bir maske gibi orada devamlı sırtıp durdu Rağbet görmeyince de kapatıldı.

³⁷ Bu polemiklerle ilgili detaylı bilgi için bk. Başak Ocak, "Arapça Ezana Dönüş ve Bunun Kıbrıs Türk Basını'ndaki Yankıları", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi* 12/31 (Aralık 2006), 39-69.

³⁸ Bu olay olduğunda Kıbrıs'ta görevde müftü değil fetva emini bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. İbrahim Türk, *Kıbrıs Fetva Emini Hürremzâde Mehmed Hakkı Efendi ve Fetvaları*, ed. Mahmut Samar (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 51.

³⁹ Ocak, "Arapça Ezana Dönüş", 62.

⁴⁰ Şeyh Nazım bazı sohbetlerini Hizber Hikmetağalar'ın evinde yapmıştır. Örnek olarak bk. Hakkani TV, "Hizber Hikmetağalar'ın Evinde", *YouTube* (13 Ağustos 1990).

Müminler yemeklerini hep o yeşil ağaçlar altında, ya bir portakal veya bir nar ağacı dibinde yediler. Bir buzlu su içmek için dahi gazinoya girmediler.

Şimdi hep o günleri hatırlıyorum, sana hasret duyuyorum. Biz seni ihmal etmedik, Sen de bizi sensiz bırakma, orda yalnız yatma, Ey Sultan, Hala Sultan...

Etrafın nuranî örgülerle kuşatılsın, Türk ve İslâm alemleri senden yine ilham alsın. Mabedin çiğnenmesin, mezarın basılmasın. Sen sadece O Yüce Peygamberin değil, bütün müminlerin de halasıdır. Anasıdır, şefaatçisidir. Seninki gibi Şehit Bayraktarımın da Hızır Aleyhisselâmın da ve daha nice ulema ve şühedamın da kabirleri düşman işgalinde bugün. Ama kadrinizi, kıymetinizi bilen cemaatin hürriyetine kavuştu. Şanlı Mehmetçiğim artık Kıbrıs'tadır. Manevi nazarlarınız, niyazlarınız üzerinde oldukça kıyamete kadar da buradan çıkmayız artık.

Allah'ın sonsuz selamı üzerinize olsun. Ey Hala Sultan, Sultan Halamız. Kıbrıs'ın Anası, Bizim Anamız..."⁴¹

Hikmetağalar'ın Hilâl Dergisi'ndeki son yazısının üzerinden on sekiz sene geçtikten sonra kaleme aldığı Hala Sultan hakkındaki bu yazı 1974 Kıbrıs Barış Harekâtından sonrasına yani Hala Sultan Tekkesinin adanın güneyinde, Rumlara ait bölgede kaldığına işaret etmektedir. Hikmetağalar'ın bahsetmiş olduğu tekke şeyhliği görevi ise 1600 yılından itibaren yapılagelmiştir.⁴² Yazıda bahsettiği türbe şeyhinin ise 1910 yılından itibaren 1955 yılına kadar adada bulunan Musa Kâzım Efendi olması muhtemeldir.⁴³

Bugün Kıbrıs'ın Rum kesiminde, Larnaka dışında Tuz Gölü civarında yer alan Hala Sultan Tekkesi'nde Hz. Osman döneminde yapılmış olan Kıbrıs Seferi'nde şehit olan Peygamber Efendimizin süt teyzesi Ümmü Haram bint-i Milhân metfundur.⁴⁴ Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethettiği 1571 yılında kabri yeniden ihya edilmiştir.⁴⁵

Kıbrıslı araştırmacıların Hala Sultan hakkında bilgilerinin zayıf olması, batılı kaynaklardan yararlanırken seçici olmadıkları dikkat çekmektedir.⁴⁶ Hizber Hikmetağalar'ın Hala Sultan Tekkesi hakkındaki hassasiyeti Barış Harekâtı sonrası ziyaretten mahrum kalınması noktasındaki üzüntüsünü dile getirmesi bu açıdan önem arz etmektedir. Yine Bayraktar Camii ve Türbesi de 1974 sonrasında Kıbrıs'ın güneyinde kalmıştır.⁴⁷ Bayraktar Camii ve Türbesi ise Kıbrıs Türkleri için Osmanlı fethinin en önemli sembollerindendir. 1962 yılındaki toplumsal olaylarda Bayraktar Camii üç kere bombalanmıştır. Cami 1990 yılında restore edilmiş, 2003 yılında ibadete açılmıştır. Bayraktar Camii'nin ilk bombalanması Kıbrıs Türkleri arasında infiale neden olmuştur. Hikmetağalar'ın kardeşi Ayhan Hikmet, gazetesi Cumhuriyet'te bu bombalamanın toplumu harekete geçirmek için Türk Mukavemet Teşkilatı tarafından yapıldığını iddia etmiştir. Bu olayın ardından Ayhan Hikmet ve Ahmet Muzaffer Gürkan faili meçhul cinayete kurban gitmişlerdir. Hikmetağalar'ın Bayraktar Camii'ni anması ve güneyde kalmasına üzülmelerinden kardeşi ile fikrî olarak aynı çizgide olmadığı anlaşılmaktadır.

⁴¹ Hizber M. Hikmet, "Hala Sultan", *Hilâl* 15/171 (1977), 26.

⁴² Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Hala Sultan Tekkesi Şeyhleri Üzerine Bir Araştırma (1570-1878)", *Bellekten* 82/294 (Ağustos 2018), 489.

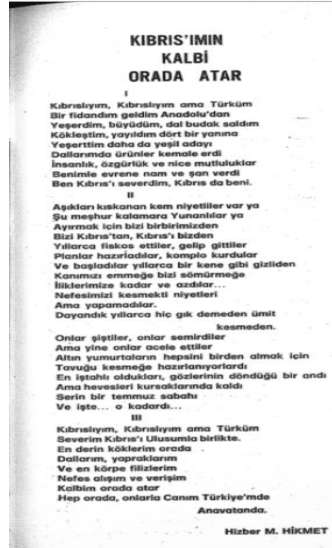
⁴³ Hür Mahmut Yücer, "Kıbrıs'ta Bir Halidî-Ziyâî: Hala Sultan Türbedarı Ünyeli Musa Kâzım Efendi", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs: Uluslararası Sempozyum*, ed. M. Mahfuz Söylemez vd. (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2016), 358-359.

⁴⁴ M. Baha Tanman, "Hala Sultan Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/225.

⁴⁵ Detaylı bilgi için bk. İsmail Güleç, *Kıbrıs'ın Manevi Atlası* (Lefkoşa: Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları, 2018); İsmail Güleç-Haşım Şahin (ed.), *Kıbrıs'ın Fethi ve Hala Sultan* (Lefkoşa: Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları, 2017).

⁴⁶ Bu konuda bir örnek teşkil etmesi açısından bk. İsmail Güleç, "Tuncer Bağışkan'ın Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri İsimli Eseri Üzerine", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2017), 67-79.

⁴⁷ Semavi Eyice, "Bayraktar Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/255-256.

Hilâl Dergisi 15. Cilt 171. Sayı 31. Sayfadaki Hizber M. Hikmet'e ait şiir

Hizber Hikmetağalar'ın İslamcı Dergilerde ulaşılabilen son makalesi Kıbrıs vakıfları hakkındadır. Önceki yazıdan hemen bir sonraki sayıda yine 1977 yılında yayımlanmıştır.

"Kıbrıs'taki Türk Vakıfları ve Bazı Misaller

Bazıları, sistemli olarak ecdadımız aleyhine yapılan konuşma ve propagandaların tesiri altında kalarak bilinçsizce ileri geri konuşurlar. "Osmanlı bu adaya geldi de ne yaptı?" derler. "Atalarımız diye öğündüklerimizden bize bugüne ne kaldı?" derler... Bugünkü neslimizin sırf mazisi ile olan bağlarını koparmak için yapılan bu çeşit hor görücü ve küçük düşürücü konuşma ve propagandalar, milletimiz aleyhine sistematik olarak yürütülen bir kampanyanın eseri ve marifetidir.

Bu konuda bize büyük görev düştüğünü kabul ettiğimizden, bu şom ağızları susturmak ve menfi iddialarını cevaplandırmak için şöyle bir liste yapalım dedik. Kıbrıs'ta ecdadımızın neler bıraktıklarına dair örnekler vermek için vakıfları şöyle bir karıştıralım. İlk anda ortaya koca bir liste çıkar. Kıbrıs'ta Türk hâkimiyet ve nüfuzunun kökleşmesi için kurulan bu vakıfların bazıları ve yaptıkları hizmetler hakkında kısaca misaller vermeğe çalışayım.

Ebubekir Paşanın Kıbrıs Vakıfları,

Kıbrıs adası muhafızlığında ve valiliğinde bulunmuş olan Antalyalı Ebubekir Paşanın tam 6 tane vakfiyesi vardır. Bunların ilki Hicri 1136 tarihlidir. Larnaka'nın muazzam su tesisatı (kemerler arklar vs.) bu zat tarafından vücuda getirilmişti. Hayatı arasında Kıbrıs'ta kurduğu İrfan yuvalarıyla bu ülkede milli kültürümüzü yaymak ve kuvvetlendirmek istediği görülmektedir.

Kıbrıs Şehirlerinin Suları:

Kıbrıs'ın her tarafında Türklerin muazzam su tesisleri ve bunları yaşatacak vakıflar getirdiklerini her Türk iftiharla söylemelidir. Magosa suyu da vakıftır ve Pertev Paşanın eseridir. Lefkoşa suları, Silâhtar ve Arap Ahmet Paşa vakıflarındandır, Girne suyunun çoğaltılması da yine Türklerin eseridir.

Ebubekir Efendi Vakfı:

Ebubekir Paşadan başka Kıbrıs'ta zengin bir vakıf tesis eden bir de Ebubekir Efendi vardır. Baf kazasında zengin iratları olan bu vakfın Camii ile Mektebi de mevcuttu. (Şimdi hepsi de maalesef gayri müslimlerin eline kalmıştır.)

Ali Ruhî Efendi Vakfı:

Kıbrıs'ta Türk kültürüne ve varlığına büyük hizmette bulunan vakıflar arasında Lefkoşa'da Ali Ruhî Efendinin cami, mektep çeşme ve kütüphane vakfiyelerinin önemli bir yeri vardır.

Sultan Mahmut Kütüphanesi Vakfı:

Lefkoşa'da Sultan Mahmut Kütüphanesi de önemli bir vakıftır.

Şimdi bir çırpıda beş tane birden sıralayıverdiğimiz bu çok değerli vakıflar karşısında acaba yine bazı gafiller (e, bunlar da bir şey mi?) deyip nankörlüklerine devam edecekler mi?

Çok yönlü olan ve o zaman istikbale bakan gözlerle düşünenlerin bıraktıkları bu hayır eserleri birer MİLLİ ABİDE niteliğinde olup, bunların Kıbrıs'ımızda Türklüğü ebediyen temsil ettiğini de kabul etmeliyiz.

Bir düşünürümüzün de dediği gibi, abidelerimiz Türk Vatanının tapu senetleridir. Kıbrıs'ta olsun, diğer milli hudutlarımız dışında kalan ülkelerde olsun vakıfeserler birer Türklük damgası olarak yaşıyorlar. Nitekim bu adada da Türklüğün ezeli namını yaşatan, han, hamam, cami, medrese, kütüphane, köprü, çeşme, akarsular, misafirhaneler, bakımevleri vs. gibi vakıf eserleridir. Bunlara çiftlikleri, zeytinlikleri, değirmenleri, basmahaneleri, dokumacılıkların yapıldığı vakıf yerleri de katsak kitaplara sığmaz.

Hala Sultan Hazretleri Vakfı:

Blindiği gibi Larnaka'da Tuz Gölü civarında türbe ve Camii bulunan Hala Sultan Hazretlerine atalarımız tarafından verilen önem büyüktü. Bütün Kıbrıs'ın tuz ihtiyacının temin edildiği Tuz Gölü bu vakfa ait olduğu gibi, ayrıca binlerce dönümlük verimli arazi, ormanlık ve zeytinlikler de yine bu Sultan vakfına aitti.

Çok zengin iradı ve büyük hayrat şartları olan bu müstesna vakfi maalesef bugün Rum Bölgesinde bulunmakta ve istifade olunmamaktadır. Fakat daha önceki yıllarda, hür zamanında kim bu Vakfa ait bir defa olsun millete hesap verdi? Verilmedi. Hiçbir zaman verilmedi; ama gün gelir de sorulur, bizim aradığımız gibi bugün. (Hala Sultan her şeyiyle bugün Rumların idaresinde bulunuyor. Eğer onlarda zerre kadar akıl varsa, vebalinden korksunlar da el sürmesinler vakıflarımızın iradına...)

İrik-zâde Vakfı:

Bu vakıf adada Türkler arasında mevcut olmayan sanatkârları yetiştirmek için kurulmuştu. Ayrıca gelirlerinden daha düne kadar harice öğrenci gönderilir ve o zaman bir tane olan Lisemizin kütüphanesine kitap, laboratuvarına malzeme ve alet alınır. Her yıl, bu zatın ölüm yıldönümünde ruhuna okutulan mevlide bütün lise öğrencileri katılırlardı.

Tabak Derviş Efendi Vakfı:

Bu vakıfta okullara öğretmen yetiştirmek, üniversite tahsili yapacak gençlere yardım etmek amacıyla kurulmuştu. Dünün birçok değerli elemanları ve okumuşları bu vakfın yardımıyla yetişmişlerdi.

Borazan Cemal Efendi Vakfı:

Bu da pek eski olmayan bir vakıftır. Gelirinden lisemizdeki yoksul öğrencilere burslar verilirdi. Görülüyor ki adamızın bu adadaki vakıfları bir bakıma toplumumuzun kültürel kalkınmasına yardımcı oluyordu. Bu vakıfların şartlarına uyulduğu zamanlarda da milli edep ve kültürün yüksek olduğu ve ortada iyi bir seviye bulunduğu sezilir.

Şimdi biz bu vakıfların hesabını kimden soralım? Şartları yerine getirilmeyen vakıf sahipleri suçluları lânetlemezler mi? Biz lânetlerden ve vebalden kurtulmak için ilgililer kim ise, onlardan soruyor ve hesap istiyoruz. Bu vakıfların gelirlerini alıyorsunuz ama vakfiyelerindeki şartları yerine getiriyor musunuz?

Söyemesi ayıptır ama esaret zamanında bile, Evkafın yaptığı icraatın listeleri gazetelerde yayınlanır, kamuoyuna duyurulurdu. O zamanlardan beri evkaf mallarının şöyle böyle temini yapılır ve harap olmaktan korunurdu. Bugün ise harap olanlar tek mil yıkılanlar gırla... yıkılanları geride boş arsa olarak artık sittin sene duracaktır. Çünkü geçen gün karşılaştığımız Din Başkanı Bay Rifat'ın beyanına göre Evkaf'ın 1977 bütçesinde gayrimenkullerin bakım ve tamiri için sadece KL. 3000 (üç bin Kıbrıs lirası) ayrılmış. Ki bu para, yıktırılan Lâleli Camii minaresinin yapımına bile yetmez...

Bu durumda Vakıfların hesabını kimlerden sormalı? Sormakta haklı değil miyiz?"⁴⁸

Hikmetağalar daha önceki yazılarında Evkaf'ın kötü yönetimine değinmişti. Bu yazısında ise Evkaf'ın kötü yönetiminin Osmanlı olmadığından, Osmanlı'nın adada birçok vakıf kurduğundan bahsederek bunlardan bazılarını sıralamaktadır.

Hikmetağalar Osmanlı'nın adada kurmuş olduğu vakıfları tenkit edenleri eleştirdikten sonra bazı vakıflar hakkında bilgiler vermiştir. Ebubekir Paşa Vakfı tarafından Larnaka'ya su getiren su yolları

⁴⁸ Hizber M. Hikmet, "Kıbrıs'taki Türk Vakıfları ve Bazı Misaller", *Hilâl* 15/172 (1977), 5-6.

yapılmış, ayrıca Larnaka'nın tek camisi olan Larnaka Camii Kebir ya da Larnaka Ulu Camii de Hikmetağalar'ın işaret ettiği yıllarda yapılmıştır.⁴⁹ 1746-1748⁵⁰ yılları arasında Kıbrıs Valiliği yapmış olan Ebubekir Paşa'nın su yolları projeleri batılı araştırmacıların da dikkatini çekmiştir.⁵¹ Birçok batılı araştırmacı Kıbrıs'ın dört bir tarafına Osmanlı tarafından yapılan su yollarından övgüyle bahsetmektedir.⁵² Hikmetağalar yazısında Türklerin bu durumla iftihar etmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Ebubekir Paşa Vakfı'ndan ayrı bir vakıf olan Baf Kazasındaki Ebubekir Efendi Vakfı, Mehmet Bey ibn Ebubekir Vakfisi şeklinde geçmektedir. Bu vakıf camide görev yapacak olanların şartlarını dahi vakfiyelerinde belirtmişlerdir.⁵³ Ebubekir Efendi Kıbrıs fethinin hemen ardından Baf Sancak Beyliği yapmıştır. Bugün Baf Kıbrıs'ın güneyinde kalmaktadır. Vakıfların Rumların elinde kalması sebebiyle oluşan duruma sonuçta değinilecektir.

Ali Rûhî Efendi Vakfı Kıbrıs Muhassılı Ali Rûhî Efendi'nin kurduğu üç vakıftan biridir.⁵⁴ 19. Yüzyılın ilk yarısındaki yoğun vakıflaşma sürecinde kurulmuştur.

Hikmetağalar'ın Sultan Mahmut Kütüphanesi olarak bahsetmiş olduğu kütüphanenin tam ve doğru adı Sultan II. Mahmut Kütüphanesi'dir. 1829 yılında Kıbrıs muhassılı Ali Rûhî Efendi tarafından kurulmuştur. Bugün bu kütüphanedeki kitaplar daha iyi korunabilmesi için Girne Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'ne taşınmıştır.⁵⁵ Bu kütüphanedeki eserlere 1920'den itibaren çok özensiz davranılmış, içerisindeki kitapların bir kısmı kaybolmuştur.⁵⁶ Hikmetağalar vakıf vebalinden bahsederken bu duruma da değinmiştir.

Hala Sultan Tekkesi Evkafı aşevinden medreseye, fukaraya yardımdan zeytinliklere kadar birçok alanı içine alan büyüklüktedir.⁵⁷ Hikmetağalar başka bir yazısında olduğu gibi bu yazısında da tekkenin güneyde kalmış olmasının üzüntüsünü dile getirmekte, vakfı koruyamayanlara sitem etmektedir.

Hikmetağalar'ın yazısında bahsetmiş olduğu İrik-zâde Vakfı, Tabak Derviş Efendi Vakfı ve Borazan Cemal Efendi Vakfı aynı sıra ile Halim Baki Kunter tarafından kaleme alınmış olan bir yazıda "Türklüğün korunmasına ve milli kültürün yayılmasına çalışan vakıflar" başlığı altında aynı detaylar ile yer almaktadır. Kunter'e ait yazıda farklı sıra ile Hikmetağalar'ın bahsettiği Ebubekir Efendi, Ebubekir Paşa ve Ali Rûhî Efendi vakıfları ile II. Mahmut Kütüphanesi'nden de bahsedilmektedir.⁵⁸ Bu yazının, vakıfların, Türklüğün korunması ile ilişkisi bağlamında Hikmetağalar'ın dikkatini çektiğini, bu sebeple örnekleri de aynı yerden verdiğini düşünmekteyiz.

Son olarak Hikmetağalar Evkaf'ın yönetimi ve korunması ile ilgili uyarılar yapmaktadır. Esaret zamanları şeklinde ifade ettiği dönem muhtemelen 1963-1974 yılları arası Rumların tedhiş hareketlerine kalkıştığı, detaylarına burada konumuz olmaması sebebiyle değinmeyeceğimiz dönemdir.⁵⁹

⁴⁹ Siddık Korkmazer, *Osmanlı Devleti Döneminde Kıbrıs'ta Kurulan Vakıflar (1570-1826)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 208.

⁵⁰ Kesin tarihler olmamakla birlikte araştırmacılar bu tarihlere işaret etmektedir. M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs'ın Larnaka Şehrine Su Sağlanmasında Hacı Ebubekir Paşa Vakfının Önemi", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez - Halil Ortakçı (Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 2017), 31.

⁵¹ Sir George Francis Hill, *A History of Cyprus* (Cambridge: Cambridge University Press, 1952), 68.

⁵² Claude Delaval Cobham, *Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus; Tr. and Transcribed, with an Appendix on the Bibliography of Cyprus* (Cambridge: Cambridge : University Press, 1908), 397-398; Sir Hamilton Goold Adams, *Kıbrıs'ın El Kitabı*, çev. Ali Çakıroğlu (Lefkoşa: Galerî Kültür Yayınları, 2007), 85; Sir Harry Luke, *Cyprus Under the Turks 1571-1878* (London: C. Hurst, 1969), 69.

⁵³ Korkmazer, *Osmanlı Devleti Döneminde Kıbrıs'ta Kurulan Vakıflar*, 187.

⁵⁴ Muhammet Okudan, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'da Vakıf Kurucularının Sosyal Statülerine İlişkin Bazı Değerlendirmeler", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez - Halil Ortakçı (Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 2017), 203.

⁵⁵ Mehmet Mahfuz Söylemez, "Kıbrıs II. Mahmut Kütüphanesi ve Havi Olduğu Yazmalar Üzerine Notlar", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/1 (2015), 21.

⁵⁶ Detaylı bilgi için bk. Söylemez, "Kıbrıs II. Mahmut Kütüphanesi ve Havi Olduğu Yazmalar", 21-37.

⁵⁷ Hala Sultan Evkafı ile ilgili detaylı bilgi için bk. Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Hala Sultan Tekkesi Evkafı", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez - Halil Ortakçı (Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 2017), 39-69.

⁵⁸ Halim Baki Kunter, "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi", *Vakıflar Dergisi Sayı III*, ed. Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956), 5.

⁵⁹ Kıbrıs'ta vakıflarla ilgili detaylı bilgi için bk. Mehmet Mahfuz Söylemez - Halil Ortakçı (ed.), *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları* (Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 2017); Korkmazer, *Osmanlı Devleti Döneminde Kıbrıs'ta Kurulan Vakıflar*; Abdülattif Armağan, "Fetihten Sonra Kıbrıs'ta Kurulan İlk Osmanlı Vakıfları", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 41/72 (Eylül 2022), 211-252.

Hizber Hikmetağalar'ın burada alıntıladığımız altı makalesi ile bir şiiri dışında İslamcı Dergilerde yayımlanmış ancak nüshası bulunmayan bazı makaleleri vardır. Bu makaleleri Hizber M. Hikmet değil, Hizber Hikmetağalar adıyla yazmıştır.

Bunlar; İslam Aylık Mecmua, Ağustos 1990, 84. Sayı 56. Sayfa: Kıbrıs'ın Fetih Erlerinden Kara Baba; İslam Aylık Mecmua, Ekim 1990, 86. Sayı 66. Sayfa: Kıbrıs Ayasofya Camii Şadırvanında; İslam Aylık Mecmua, Mayıs 1991, 93. Sayı 54. Sayfa: Ah O Han Odaları; İslam Aylık Mecmua, Ekim 1991, 98. Sayı 37. Sayfa: Seyyit Mehmed Ağa ve Hayratı; İslam Aylık Mecmua, Aralık 1993, 124. Sayı 40. Sayfa: Surlarıçi Lefkoşe Mahalleleri;⁶⁰ Büyük Doğu, 14 Ağustos 1959, 10. Cilt 24. Sayı 16. Sayfa: Okuma ve Dava (Erişim Engelli)⁶¹

Ulaşabildiğimiz yazıları Hikmetağalar'ın dünyası, ideolojisi ve Kıbrıs hakkındaki görüşleri hakkında fikir sahibi olmamızda bize yeterli gelmektedir.

Sonuç

Kıbrıslı bir yazarın kaleminden Kıbrıs'ın gündemdeki sorunlarını İslamcı Dergiler perspektifinden görme imkânı bulduğumuz bu çalışmada Hizber Hikmetağalar'ın ezan, evkaf, manevi şuur, mukaddesat, müftülük makamı gibi konulara özel ilgi gösterdiği tespit edilmiştir. İslamcı Dergilerin Türkiye'nin iç siyaseti ve dini durumu ile ilgili yazılar yayımlarken dış politikadan da uzak kalmadıkları yapılan bu çalışma ile tespit edilmiştir. Hizber Hikmetağalar'ın Kıbrıs'ta Türk varlığının devamı için verilen mücadelede İslam varlığının da devam ettirilmesi noktasındaki gayretleri İslamcı kimliği üzerinden müşahede edilmiştir. Kıbrıslı bir mücahit olan Hikmetağalar, İslamcı Dergilerde Necip Fazıl'ın teşviki ile Türkiye'deki dergi okurlarını Kıbrıs hakkında bilgilendirmek amacıyla yazılar yazmıştır. Çalışmada tarihsel olarak yazıların bağlamlarına değinilmeye çalışılmıştır.

Hikmetağalar'ın İslamcı Dergilerde 1954 yılından 1993 yılında vefatına kadar yazmaya devam ettiği görülmektedir. 1960 ile 1977 yılları arasında Kıbrıs'ta gelişen olaylar çerçevesinde yazmaya ara verdiği tespit edilmiştir. İslamcı Dergilerde yazılar yazdığı dönem Kıbrıs'ta İngiliz idaresi, Kıbrıs Cumhuriyeti, Kıbrıs Türk Federe Devleti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti dönemlerini içine almaktadır. Bu bağlamda yazılarında bir öncekinin ardından yeni kurulacak düzenler hakkında da yorum ve öngörülerde bulunmuştur. Hikmetağalar'ın yazıları, adada kimlik bunalımının olduğu bir döneme denk gelmektedir. Bu anlamda Hikmetağalar halkı aydınlatma ve uyarma görevi de üstlenmiştir.

Hikmetağalar farklı konularda yazılar yazmasına rağmen neredeyse her yazısında laikliğin yanlış anlaşılmasına hassasiyetle vurgu yapmıştır. Dinî özgürlüklerin laiklik kavramının arkasına gizlenerek kısıtlanmasını sık sık eleştirmiştir. Ayrıca Kıbrıs Türk toplumunun teşkilatlanma konusunda geç kaldığını yazılarında belirtmiştir. Dâna Efendi'yi din ve mukaddesata sahip çıkmaması noktasında eleştirmesinin merkezinde de bu teşkilatlanamama ve Rumlar karşısında zayıf duruma düşme endişesi vardır. Bu bağlamda batıldan kurtulma, hak yoluna davet anlamında tebliğ niteliğini haiz yazılar kaleme aldığı görülmektedir.

Ezan konusunda Kıbrıs basınında Türkiye'deki gelişmelerden farklı tarihsel gelişmeler yaşandığı görülmüştür. Türkiye'de Türkçe ezan konusu 1950 yılı itibarıyla gündemden kalkmışken özellikle Halkın Sesi gazetesinde uzun yıllar konu gündemde tutulmaya çalışılmıştır.

Çalışma Hizber Hikmetağalar'ın İslamcı Dergilerdeki yazılarını ortaya çıkarmak suretiyle Kıbrıs'ın yakın tarihî literatürüne önemli bir katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Hizber Hikmetağalar'ın (Hizber Mustafa Hikmet) biyografisi, yazdığı dergilerin tipolojileri, yayınları ve yayınlarının analizlerini içeren çalışmanın, İslamcı Dergiler, Kıbrıs'ta İslam'ın durumu, Dinler Tarihi açısından Kıbrıs'ta İslam'ın gelişimi gibi konularda yeni çalışmalar yapılmasına aracı olacağı düşünülmektedir.

⁶⁰ Lefkoşa ile ilgili gazetelerde ve dergilerde yazdığı yazıları daha sonra bir kitapta bir araya getirilmiştir. Hizber Hikmetağalar, *Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996).

⁶¹ İslamcı Dergiler Projesi (İDP), *Hizber Hikmetağalar* (Erişim 06 Ocak 2023).

Son günlerde Maraş özelinde Kıbrıs'taki vakıf malları ve 1878 sonrası vakıf mallarının İngilizler tarafından haksız bir şekilde gasp edilmesi sonucu oluşan durum zaman içerisinde bir çıkmaza dönmüştür. Vakıf malları kuzeyde hakıyla korunamazken güneyde ise akıbeti meçhul bir duruma düşmüştür. Özellikle günümüzde oluşan sonuçları bakımından vakıfların Kıbrıs'taki tarihsel durumlarıyla ilgili daha fazla çalışma yapılması gerekmekte, arşivler araştırmacıları beklemektedir.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar, bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

Kaynakça

- Akgün, Sibel. "Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kıbrıs'a ve Kıbrıs Türk Kadınlarına Yansımaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 22/64-65-66 (2006), 415-436.
- Alasya, Halil Fikret. "Kıbrıs (İngiliz İşgali ve İdaresi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/380-383. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Altan, Mustafa Haşim. *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi: (1571-1974)*. Lefkoşa: Kıbrıs Vakıflar İdaresi, 1986.
- An, Ahmet. *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Armağan, Abdüllatif. "Fetihten Sonra Kıbrıs'ta Kurulan İlk Osmanlı Vakıfları". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 41/72 (Eylül 2022), 211-252.
- Atalay, Talip. *Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2003.
- Ateşin, Hüseyin Mehmet. *Doktor Fâzıl Küçük ve Şeyh Nâzım Kıbrısı*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.
- Ateşin, Hüseyin Mehmet. *Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Dâvâsı*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- Bozkurt, Bekir. *İngiltere'nin Kıbrıs Adasını İlhak Süreci*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Can-Kıbrısım, Ahmet An Kişisel Bloğu. "Hizber Hikmetağalar'ın Ardından". Erişim 30 Temmuz 2023. <https://can-kibrisim.blogspot.com/2015/12/ozel-hekimler-dislanmamali.html>
- Cobham, Claude Delaval. *Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus; Tr. and Transcribed, with an Appendix on the Bibliography of Cyprus*. Cambridge: Cambridge : University Press, 1908.
- CYPNET, North Cyprus. "Hizber Hikmetağalar (1936-1993)". Erişim 07 Ağustos 2023. <http://www.cypnet.co.uk/ncyprus/literature/hizber.html>
- Çoban, Bekir Zakir. "Sebilürreşad Dergisinde Hıristiyanlık ve Papalık". *Tarih ve Gelecek Dergisi* 4/2 (24 Ağustos 2018), 8-26. <https://doi.org/10.21551/jhf.431932>
- Demiryürek, Mehmet. "Kıbrıs Hala Sultan Tekkesi Evkafı". *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez - Halil Ortakçı. 39-69. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Demiryürek, Mehmet. "Kıbrıs Hala Sultan Tekkesi Şeyhleri Üzerine Bir Araştırma (1570-1878)". *Belleten* 82/294 (01 Ağustos 2018), 483-510. <https://doi.org/10.37879/belleten.2018.483>
- Duman, Doğan. "Türkiye'de İslamcı Yayıncılık". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/4 (Haziran 1994), 77-94.
- Erdoğan, M. Akif. "Kıbrıs'ın Larnaka Şehrine Su Sağlanmasında Hacı Ebubekir Paşa Vakfının Önemi". *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez - Halil Ortakçı. 31-38. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Eyice, Semavi. "Bayraktar Camii". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/255-256. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Gazioğlu, Ahmet C. *İngiliz İdaresinde Kıbrıs: Statü ve Anayasa Meseleleri*. İstanbul: Ekin Basımevi, 1960.
- Gazioğlu, Ahmet C. *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III, 1951-1959: Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 1998.
- Geniş, Kaan Cem. "Londra-Zürich Anlaşmalarına Giden Süreç (1959)". *Belgi Dergisi* 21 (01 Ocak 2021), 233-252. <https://doi.org/10.33431/belgi.726417>
- Goold Adams, Sir Hamilton. *Kıbrıs'ın El Kitabı*. çev. Ali Çakıroğlu. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları, 2007.
- Güleç, İsmail. *Kıbrıs'ın Manevi Atlası*. Lefkoşa: Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Güleç, İsmail. "Tuncer Bağışkan'ın Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri İsimli Eseri Üzerine". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2017), 67-79.

- Güleç, İsmail - Haşım Şahin (ed.). *Kıbrıs'ın Fethi ve Hala Sultan*. Lefkoşa: Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Gürel, Şükrü S. *Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*. Ankara: Kaynak Yayınları, 1984.
- Gürpınar, Bulut. "Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (Aralık 2017), 436-452.
- Hakkani TV, "Hizber Hikmetağalar'ın Evinde". *YouTube*. Yayın Tarihi 13 Ağustos 1990.
https://www.youtube.com/watch?v=yZt27_6rCYw
- Hikmet, Hizber M. "Hak ve Hakikate Davet". *Sebilürreşad* 7/170 (Nisan 1954), 317.
- Hikmet, Hizber M. "Hala Sultan". *Hilâl* 15/171 (1977), 26.
- Hikmet, Hizber M. "Kıbrıs Hakkında". *Serdengeçti* 10/25 (Eylül 1957), 2.
- Hikmet, Hizber M. "Kıbrıs Hakkında". *Hilâl* 1/10 (Ekim 1959), 19.
- Hikmet, Hizber M. "Kıbrıslı Bir Türk'ün Dileği". *Hilâl* 1/11 (Aralık 1959), 20.
- Hikmet, Hizber M. "Kıbrıs'taki Türk Vakıfları ve Bazı Misaller". *Hilâl* 15/172 (1977), 5-6.
- Hikmetağalar, Hizber. *Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- Hill, Sir George Francis. *A History of Cyprus*. 4 Cilt. Cambridge: Cambridge University Press, 1952.
- İDP, İslamcı Dergiler Projesi. *Hilâl*. Erişim 10 Ocak 2023. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/77/hilal>
- İDP, İslamcı Dergiler Projesi. *Hizber Hikmetağalar*. Erişim 06 Ocak 2023.
<https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/2442/hizber-hikmetağalar>
- İDP, İslamcı Dergiler Projesi. *Sebilürreşad*. Erişim 18 Kasım 2022. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/97/sebilurresad>
- İDP, İslamcı Dergiler Projesi. *Serdengeçti*. Erişim 25 Aralık 2022. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/28/serdengeçti>
- İsmail, Sabahattin. *Kıbrıs Türk Basınında İz Bırakanlar*. Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Konur, İsmet. *Kıbrıs Türkleri 1938*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1938.
- Korkmaz, Sıddık. *Osmanlı Devleti Döneminde Kıbrıs'ta Kurulan Vakıflar (1570-1826)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Korkut, Fadıl Niyazi. *Hatıralar*. Mağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2000.
- Kunter, Halim Baki. "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi". *Vakıflar Dergisi Sayı III*. 1-12. Ed. Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956.
- Luke, Sir Harry. *Cyprus Under the Turks 1571-1878*. London: C. Hurst, 1969.
- NA, National Archive. *Colonial Office [CO]*. 883/4/5.
- Ocak, Başak. "Arapça Ezana Dönüş ve Bunun Kıbrıs Türk Basını'ndaki Yankıları". *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi* 12/31 (Aralık 2006), 39-69.
- Okudan, Muhammet. "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'da Vakıf Kurucularının Sosyal Statülerine İlişkin Bazı Değerlendirmeler". *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez - Halil Ortakçı. 199-210. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Onuş, Emin. "Kültür ve Edebiyat Zemininde Kıbrıs'a İslâmî Bir Bakış". *Journal of Turkish Studies* 9/6 (2014), 807-826.
<https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6782>
- Özkan, Necati. "Ey Mâceraperestler Artık Sahneyî Siyasetten Çekiliniz". *İstiklâl Gazetesi* (13 Kasım 1949), 1.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "Kıbrıs II. Mahmut Kütüphanesi ve Havi Olduğu Yazmalar Üzerine Notlar". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/1 (2015), 21-37.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz - Halil Ortakçı (ed.). *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Şahin, İsmail. *Kıbrıs'ın Sosyal Tarihi (Tarihi Arka Planı ve 1945-1974 Arası Olayları)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Tanman, M. Baha. "Hala Sultan Tekkesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/225-227. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Türk, İbrahim. *Kıbrıs Fetva Emini Hürremzâde Mehmed Hakkı Efendi ve Fetvaları*. ed. Mahmut Samar. İstanbul: Kitap Dünyası, 2022.
- Üngüder, Ahmet. "Kıbrıs'ta Türkçülük Düşüncesinde Hakikat Gazetesi Başyazarı Mehmet Fikri'nin Yeri". *Journal of Turkish Studies* 12/22 (01 Ocak 2017), 767-782. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12170>
- Yiğit Yüksel, Dilek. "Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 34/98 (27 Kasım 2018), 311-376.
- Yücer, Hür Mahmut. "Kıbrıs'ta Bir Halidî-Ziyâî: Hala Sultan Türbedarı Ünyeli Musa Kâzım Efendi". *Osmanlı Döneminde Kıbrıs: Uluslararası Sempozyum*. ed. M. Mahfuz Söylemez vd. 352-374. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2016.